

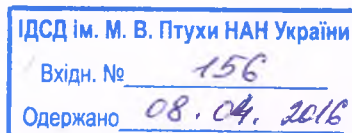
ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, професора,
член-кореспондента НАН України Власюка Олександра Степановича
на дисертаційну роботу Надраги Василя Івановича
на тему «Соціальні ризики в трудовій сфері», подану на здобуття
наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю
08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика

Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Однією з найбільш значимих ознак «суспільства ризику» вважається трансформація звичного середовища проживання в ризикогенне. З іншого боку, систематичні ризики, пов'язані з життєдіяльністю соціуму зумовлюють актуалізацію загроз тим середовищам, в яких соціальні суб'єкти відчували себе в безпеці на протязі багатьох поколінь. Адаптаційні стратегії щодо ризику формуються, в основному, на основі набутого досвіду і зводяться до пом'якшення його наслідків. Разом з цим, виникнення та розвиток принципово нових видів ризиків призводить до підвищення вразливості індивідів та соціальних суб'єктів. Зростання ймовірності виникнення нових форм соціальних протиріч та катаклізмів у зв'язку з процесами модернізації суспільних відносин зумовлює значний науковий інтерес до проблеми ризику. Соціальні ризики, що проявляються за умов невизначеності українського суспільства, є своєрідним індикатором рівня соціальної напруженості в державі.

Трансформаційні зміни, які характерні для нинішнього етапу соціально-економічного розвитку України вирішальним чином впливають на процеси розподілу людських ресурсів, на їх формування та розвиток, що у свою чергу визначає базові характеристики сфери праці. Новації, що визначають сучасні соціально-трудові відносини характеризуються наявністю значних протиріч між їх суб'єктами і це призводить до продукування соціальних ризиків у цій сфері. Сутність соціальних ризиків,

які проявляються в процесі функціонування трудової сфери не обмежується лише факторами матеріальної незабезпеченості, - важливими наслідками їх реалізації є зниження рівня соціального самопочуття людини та суспільства. Невирішеною залишається також проблема низького рівня заробітної плати зайнятого населення, породжуючи за ланцюговою реакцією низку соціально-економічних проблем, що трансформуються в обмеження і загрози для демографічної сфери.

Нагальна потреба у розвитку нових парадигм модернізації соціально-трудових відносин виникає тоді, коли наявні моделі не відповідають багатовимірній і суперечливій реальності та виникають труднощі методологічного і прикладного характеру в аналізі, оцінці та передбаченні соціально-економічних процесів. Окреслене автором коло проблемних питань потребує глибокого теоретичного аналізу та комплексного наукового пошуку. Зазначене зумовлює актуальність теми дисертаційного дослідження та важливість поставлених у ньому завдань.

Актуальність дослідження засвідчує також той факт, що дана дисертація тісно пов'язана з тематикою науково-дослідних робіт, які виконувалися на протязі останніх років в Інституті демографії та соціальних досліджень ім. В.М. Птухи НАН України. Так, у межах науково-дослідної роботи «Методологічні підходи до непрямого оцінювання показників зайнятості та безробіття за результатами вибірових обстежень населення з питань економічної активності для рівня адміністративно-територіальних одиниць (районів) України (номер державної реєстрації 0111U008929) автором розкрито особливості реалізації соціальних ризиків у сфері зайнятості населення. В рамках теми «Оцінка впливу модернізації системи соціальної підтримки населення на видатки державного бюджету» (номер державної реєстрації 0112U005373), дисертантом розроблено методи імітаційного мікромодельовання, на основі яких було обґрунтовано окремі напрями удосконалення соціальної політики в Україні. За темою «Старіння

населення: виклики для економіки та завдання політики» (номер державної реєстрації 0112U00647) автором висвітлені ризики бюджетного забезпечення пенсійної системи внаслідок старіння населення в Україні.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна

Дисертація Надраги В.І. є комплексним системним дослідженням, а наукові положення, висновки та рекомендації є науково обґрунтованими та достовірними. Структура роботи характеризується логічністю викладу матеріалу, є завершеною, а її зміст відповідає визначеній темі дисертаційного дослідження.

Дисертантом чітко окреслено і взаємопов'язано мету та завдання дослідження, обґрунтовано теоретичні та методологічні підходи до їх вирішення, розроблено відповідні пропозиції, які у своїй комплексності вирішують важливу наукову проблему обґрунтування теоретико-методологічних засад визначення, аналізу та управління соціальними ризиками в трудовій сфері. Необхідно також зазначити, що завдання дослідження, положення наукової новизни та висновки роботи є логічно взаємопов'язаними. Результати дослідження отримані автором особисто.

Теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження слугує сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Достовірність та обґрунтованість результатів дисертаційної роботи засвідчує опрацювання та узагальнення наукової, емпіричної, статистичної інформації. Частина сформульованих наукових положень і практичних рекомендацій підтверджується результатами проведеного економіко-математичного моделювання окремих видів соціальних ризиків. Обґрунтованість основних наукових положень дисертаційної роботи Надраги В.І. підтверджується апробацією на науково-практичних конференціях,

значною кількістю публікацій у фахових виданнях та наукових періодичних виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз, а також їх використанням у діяльності Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, міністерств і відомств, інших державних установ, а також у навчальному процесі.

Безумовним позитивом роботи є виділення соціальних ризиків у трудовій сфері в окрему систему, виходячи з того, що лише вони, на відміну від інших видів соціальних ризиків, виступають іманентною властивістю економічної діяльності людини (включаючи періоди до початку та після продуктивної зайнятості). Основними елементами системи ризиків у трудовій сфері автором визначені: ризики формування і розвитку трудового потенціалу, ризики функціонування ринку праці та зайнятості, виробничі ризики, ризики соціального партнерства. Хоча соціальні ризики в трудовій сфері можуть мати як позитивний, так і негативний характер прояву наслідків реалізації, цілком логічно зазначається, що для трудової сфери винятково важливе значення має вивчення саме негативних їх наслідків.

Важливим доробком автора слід вважати виділення в якості ключового елементу аналізу соціальних ризиків необхідність їх розподілу за сферами прояву. На основі цього визначено чотири магістральні напрямки їх дослідження: частота та ймовірність виникнення небажаних подій або несприятливих наслідків; соціальна інтерпретація негативних наслідків; можливі матеріальні збитки; суб'єктивність сприйняття.

Позитивно, що дисертантом обґрунтовуються новітні підходи до оцінки ризиків трудового потенціалу та ризиків виробництва не лише на основі аналізу та удосконалення вже відомих, але й використанням можливостей математичних методів.

Вагоме теоретичне та практичне значення має проведений автором аналіз демографічних факторів реалізації соціальних ризиків в Україні. Заслужовує на підтримку авторська позиція, що погіршення демографічних

показників не може розглядатися лише з точки зору генерації соціальних ризиків. Запропоноване застосування ціннісного підходу надає можливості щодо висвітлення захищеності процесів життєдіяльності та безперервного відновлення поколінь в якості головного суспільного пріоритету, який є важливішим за економічне зростання.

Досить важливі наукові результати представлено у заключному розділі дисертації, де обґрунтовано необхідність поділу процесу управління соціальними ризиками в трудовій сфері на декілька послідовних етапів: аналіз; вибір методів впливу на основі їх оцінки; прийняття управлінського рішення; безпосередній вплив на ризики; контроль; корегування результатів. Виходячи з цього, враховуючи сучасні соціальні виклики для українського суспільства, політика управління ризиками в трудовій сфері має формуватися на таких принципах: попередження і включення; інтеграція; відображення.

Наукова новизна дослідження характеризується, насамперед, тим, що автором започатковано новий напрям наукових досліджень, який полягає в розробці теоретико-методологічних основ дослідження соціальних ризиків розвитку трудової сфери.

Основними результатами, що отримані автором і характеризуються науковою новизною є такі:

- сформульовано принципово новий підхід до визначення наукової категорії соціального ризику як імовірності негативних проявів у функціонуванні соціальних інститутів, еventуального уповільнення процесів суспільного відтворення, формування соціальної нестабільності та напруженості. На цій основі визначено основні системні ознаки соціальних ризиків у трудовій сфері – це сукупність взаємопов'язаних ймовірнісних характеристик негативних проявів у розвитку трудового потенціалу, ринку праці та зайнятості, виробничих відносин та соціального партнерства. Соціальні ризики у трудовій сфері вперше розглядаються автором в якості фактору суспільного розвитку – визнаної суспільством події в житті людини,

настання якої спричиняє повну/часткову втрату заробітку та зниження рівня життя (с.70; с. 79);

- вироблено методичний інструментарій комплексної оцінки та аналізу соціальних ризиків у трудовій сфері, в основу якого покладено результати вивчення сприйняття тих чи інших видів соціальних ризиків цільовою сукупністю населення, а також кількісну та якісну оцінку зовнішнього середовища їх реалізації (с.376; с. 400-405);

- побудована економіко-математична модель ризиків безробіття та відповідне рівняння лінійної множинної регресії дали змогу формалізувати прогнозні оцінки потреб ринку праці у розрізі окремих професійних груп, а також суттєво підвищити наукову обґрунтованість державних програм зайнятості населення України (с.300-326);

- удосконалений інструментарій оцінювання професійних ризиків (с.144) відкриває можливості для нормування соціальних ризиків, а також їх поширення не лише на працівників підприємства, але й на людей, які проживають поблизу небезпечного об'єкта;

- на основі поглибленого вивчення механізмів впливу демографічних факторів на соціальні ризики в трудовій сфері автором обґрунтовано висновок, що демографічні показники не лише зумовлюють видозміну базових характеристик розвитку ринку праці та зайнятості населення, але й призводять до еволюції звичних людських укладів, насамперед, до поступової відмови від основних положень негласного договору між поколіннями (с.214-215);

- обґрунтовано концепцію управлінського впливу на соціальні ризики в трудовій сфері - під управлінням соціальними ризиками в трудовій сфері запропоновано розуміти процес вироблення оптимальної стратегії, направленої на досягнення балансу між виграшом внаслідок зменшення ризику та витратами, які спричинить реалізація цього сценарію (включаючи відмову від будь-яких дій) (с.352);

- сформовано видові та класифікаційні ознаки соціальних ризиків у трудовій сфері за метою, направленістю, фінансуванням, підставами і особливостями застосування у відношенні до зайнятих (с.52-53). Цікавою видається думка дисертанта щодо необхідності розширення окремих функцій соціального захисту населення та його розгляд в якості основного компенсаторного механізму негативних наслідків реалізації соціальних ризиків.

Особливо слід відзначити оригінальний авторський підхід щодо концептуальних засад державного регулювання соціальних ризиків у трудовій сфері, який полягає у досягненні балансу між вигралом завдяки зменшенню ризику та витратами на реалізацію відповідного сценарію (включаючи відмову від будь-яких дій). В основу політики мінімізації соціальних ризиків запропоновано покласти принцип оцінки та мінімізації, що передбачає розроблення відповідних заходів лише на основі результатів їх моніторингу та оцінки (с.352).

В роботі присутні окремі положення, які заслуговують на увагу, але не віднесені до таких, що містять елементи наукової новизни. Насамперед, це стосується авторського обґрунтування концептуальних основ вивчення соціальних ризиків через призму теорії інституціоналізму, а також комплексного розгляду наслідків (не лише негативних, але й позитивних) реалізації ризиків безробіття (с.42; с.53; с.88).

В цілому дисертація характеризується глибоким науковим аналізом предмету дослідження, що підтверджує високу фахову кваліфікацію автора.

Робота за структурою, змістом, оформленням відповідає встановленим вимогам щодо дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Перелік результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук не містить результатів кандидатської дисертації.

Повнота викладення основних результатів дисертаційної роботи в опублікованих роботах та авторефераті

Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані у 53 наукових працях, в яких автору належить 39,82 друк. арк., у тому числі в індивідуальній монографії (обсягом 19,18 друк. арк.), 2 колективних монографіях, 34 статтях у наукових фахових виданнях України (з них одноосібних – 32; таких, що опубліковані у виданнях, які індексуються у міжнародних каталогах та наукометричних базах – 8).

Наукові положення, висновки та рекомендації пройшли достатню апробацію на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях.

Автореферат відображає зміст дисертаційної роботи та є ідентичним її основним положенням та опублікованим науковим працям автора.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Поряд з високою позитивною оцінкою результатів дослідження, вважаю за необхідне звернути увагу на дискусійні положення та недоліки, які мають місце в представленій дисертаційній роботі.

1. Аналізуючи авторський підхід щодо виділення головних системних ознак соціального ризику (с.72) , можна погодитися з тим, що однією з них виступає його особлива суб'єктно-об'єктна природа (соціальна група чи суспільство одночасно виступає як суб'єктом, так і об'єктом ризику). Однак, характеризуючи наступну ознаку – ймовірнісний характер настання негативних наслідків для об'єкта ризику, дисертант залишає поза увагою інші важливі споріднені категорії, пов'язані з невизначеністю та можливими несприятливими наслідками – це небезпеки та загрози.

2. Запропонована методика оцінки соціальних ризиків на основі адаптації методів експертних оцінок (с. 123-127) є досить цікавою з точки

зору розвитку теоретичних засад аналізу соціальних ризиків, оскільки для отримання числових значень агрегованих оцінок використовується порівняння альтернатив на основі застосування методів математичної статистики. Разом з цим, практична значущість такого підходу видається досить проблематичною внаслідок нечіткого визначення автором коефіцієнта об'єктивної оцінки компетентності експертів, - саме цей показник покладається в основу подальших розрахунків, а тому вони не можуть вважатися коректними.

3. В роботі відсутній порівняльний аналіз міжнародних та національних підходів щодо визначення соціальних ризиків у трудовій сфері. Так, автор стверджує, що однією з визначальних їх особливостей є те, що значна частка соціальних ризиків у трудовій сфері окреслена міжнародним та національними законодавствами. Однак, наведений перелік соціальних ризиків (с. 153) виходить з обставин, які дають право на соціальний захист і безпосередньо не відносяться до трудової сфери (наприклад, вагітність і пологи; необхідність догляду за непрацездатним (малолітньою дитиною, дитиною-інвалідом, престарілим членом сім'ї; втрата годувальника).

4. Досліджуючи проблеми бюджетного забезпечення мінімізації соціальних ризиків у трудовій сфері, автором приділено значну увагу фінансуванню соціальних програм та виконанню соціальних зобов'язань держави (с. 180-204). Можна погодитися з тим, що найбільш значимою соціальною проблемою для більшості країн є фінансове забезпечення пенсійної системи, внаслідок загострення демографічних проблем. Разом з цим, дисертантом не досліджено нові можливості та перспективи залучення приватного сектору до фінансування соціальних потреб, що унеможливило комплексність розгляду цього питання.

5. Висвітлюючи процеси реалізації соціальних ризиків у сфері зайнятості населення (с.295-302), автор обмежується лише аналізом показників зареєстрованого безробіття. У площині ж необхідності зменшення

соціальних ризиків у трудовій сфері, першочергового вирішення потребують такі соціально важливі проблеми як поширення нерегламентованої зайнятості та зростання рівня безробіття у різних його формах, насамперед, прихованого безробіття як найменш керованого і найбільш соціально небезпечного. Повернення в сферу офіційної економіки контингенту зайнятих нерегламентованою трудовою діяльністю (за різними оцінками він становить біля 5 млн. чол.) забезпечило б реальне зменшення рівня соціальної напруги.

6. Досить дискусійною виглядає позиція автора щодо основних чинників диспропорції між попитом та пропозицією робочої сили (відсутність ефективної системи прогнозування майбутньої потреби в кваліфікованих фахівцях, відсутність балансу трудових ресурсів у складі державних програм економічного та соціального розвитку, стратегій регіонального розвитку, програм і стратегій розвитку окремих галузей економіки) (с.310). На нашу думку, основна проблема полягає не у відсутності системних напрацювань прогнозного характеру, а в труднощах їх упровадженні внаслідок недосконалості системи державного управління.

7. Побудована автором модель соціальних ризиків безробіття у розрізі професійних груп методологічно є досить виваженою, однак зроблене припущення, що ризик довготривалого безробіття представляє собою теоретичну ймовірність непрацевлаштування на протязі року зареєстрованих безробітних визначеної групи, повинне враховувати також і суб'єктивний фактор (бажання людини виходити із стану застійного безробіття).

8. Приділяючи особливу увагу регулюванню соціальних ризиків у трудовій сфері, дисертант цілком правомірно зазначає, що управління ризиками виступає особливим і досить складним видом діяльності, оскільки пов'язане не лише з неоднозначним розумінням самого поняття ризику, але й з багатогранністю його проявів і можливостей мінімізації негативних його наслідків (с.352). У подальшому, дисертантом, хоча й визнається, що

регуляторний вплив вимагає врахування специфіки середовища формування соціальних ризиків, однак відповідний аналіз зводиться лише до оцінки рівня їх сприйняття населенням.

Загалом, висловлені зауваження не заперечують наукове та практичне значення одержаних результатів, мають характер дискусійних і можуть бути враховані автором у подальшій науковій роботі.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Надраги Василя Івановича на тему «Соціальні ризики в трудовій сфері» є самостійною, завершеною працею, яка характеризується актуальністю, достатнім ступенем обґрунтованості та достовірністю основних положень, висновків і рекомендацій, науковою новизною отриманих результатів, повнотою їх викладу в наукових публікаціях.

Тема дисертації відповідає паспорту спеціальності 08.00.07 - Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Наукові результати, що одержані автором, полягають у розробці нових теоретико-методологічних і методичних засад та обґрунтуванні прикладних рекомендацій мінімізації негативних наслідків реалізації соціальних ризиків у трудовій сфері.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що основні положення, викладені автором у дисертації, доведено до рівня методичних розробок та прикладних рекомендацій.

За своїм теоретичним, методологічним та практичним рівнем дисертаційна робота на тему «Соціальні ризики в трудовій сфері» повністю відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567, (пункти

9, 10, 12, 13 і 14) до докторських дисертацій, а її автор Надрага Василь Іванович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 - Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Офіційний опонент

**Перший заступник директора
Національного інституту стратегічних
досліджень при Президентові України,
член-кореспондент НАН України,
доктор економічних наук, професор**

О.С. Власюк